

ЛЕКЦІЯ 4. Розв'язання задач з генетики

Розв'язання задач у цій темі – це спосіб засвоєння теоретичних основ генетики та селекції. Учні цікавляться розв'язуванням генетичних задач, так як це дозволяє з'єднати абстрактне з конкретним, поєднати теоретичні узагальнення з практичним матеріалом. Навчальна робота з вирішення задач сприяє глибокому засвоєнню знань, активізує навчальну діяльність учнів. У процесі такої роботи учні засвоюють термінологію, набувають вміння передбачати, аналізувати процеси, встановлювати зв'язки між окремими явищами спадковості. Це сприяє створенню цілісного уявлення про закони генетики, формуванню генетичного мислення.

Розв'язування задач з генетики дає змогу на конкретних прикладах схрещування організмів розібратися в тому, як успадковуються ознаки, у яких випадках вони виявляють себе у фенотипі. Під час розв'язування генетичних задач зазвичай проводять генетичний аналіз батьків і нащадків; встановлюють характер успадкування ознак; визначають кількість генів, які кодують дану ознаку; розраховують ймовірність появи нащадків із таким фенотипом і генотипом, який нас цікавить.

Більшість генетичних задач за методами розв'язання зводяться до 2 типів (Н.І.Дегтярьова):

- 1) визначення фенотипів нащадків за генотипами батьків;
- 2) встановлення генотипів батьків за фенотипами нащадків.

Задачі першого типу базуються на основі законів одноманітності ознак першого покоління та розширення ознак у другому покоління в співвідношенні 3:1 (для моногібридного схрещування) і в співвідношенні 1:1 (для аналізуючого схрещування).

Задачі другого типу розв'язуються на основі закону незалежного розподілу генів і положень, що з нього виходять.

Труднощі під час розв'язування задач і шляхи їх подолання:

- дефіцит часу (його можливо знайти за умов скорочення часу на усне викладання матеріалу, що вивчається; застосування блочного подання матеріалу):

- складність у сприйнятті абстрактних умов задач (можливо спростити, забезпечив учнів текстами задач, щоб вони не писали під диктовку: широко використовуючи кольорові дидактичні картки);

- низький рівень самостійності учнів (підвищується підбором оптимальних прийомів допомоги вчителя. На першому етапі вчитель демонструє всьому класу методику розв'язання типової задачі; на другому етапі – учні розв'язують подібні задачі, користуючись консультацією вчителя: а на третьому – повністю самостійно розв'язують задачі;

- помилки у використанні генетичної символіки, запису умови задачі, нелогічне побудування розв'язка задачі (усунення таких помилок досягається розробкою алгоритмів розв'язання типових задач, використанням загальноприйнятих прийомів вирішення задач з різних дисциплін - математики, фізики, хімії).

Основні вимоги до розв'язування генетичних задач:

- а) розв'язувати свідомо;
- б) керуватися теоретичними знаннями;
- в) дії записувати послідовно та акуратно;
- г) сорти гамет у осіб, які схрещуються, визначати на основі механізму мейозу;
- д) відповіді записувати в кінці розв'язання.

Розв'язок задач записують у вигляді генетичних схем, у яких використовують латинські літери для умовних позначень:

- 1) P – батьківські організми, – ♀ жіночий, ♂ – чоловічий;
- 2) x – знак схрещування між батьківськими генотипами;
- 3) P – гібридні покоління, цифровий індекс відповідає порядковому номеру гібридного покоління (F1 – перше покоління, F2 – друге покоління);

Деякі правила розв'язування генетичних задач.

Правило 1. Якщо під час схрещування двох однакових за фенотипом особин в їх по-томстві спостерігається розщеплення ознак, то ці особини гетерозиготні.

Правило 2. Якщо в результаті схрещування особин, що відрізняються за фенотипом за одною парою ознак, отримується потомство, у якого спостерігається розщеплення цієї ж пари ознак, то одна з батьківських особин була гетерозиготна, а інша - гомозиготна за рецесивною ознакою.

Правило 3. Якщо під час схрещування однакових за фенотипом особин (за одною парою ознак) у першому поколінні гібридів відбувається розщеплення ознак на три фенотипічні групи у співвідношенні 1: 2:1, то це свідчить про неповне домінування й про те, що батьківські особини гетерозиготні.

Правило 4. Якщо під час схрещування однакових за фенотипом особин у потомстві відбувається розщеплення ознак у співвідношенні 9:3:3: 1, то вихідні особини були дигетерозиготні.

Правило 5. Якщо під час схрещування однакових за фенотипом особин у потомстві відбувається розщеплення ознак у співвідношеннях 9:3:4; 9:6:1,9:7; 12:3:1; 13:3; 15:1, то це свідчить про явище взаємодії генів; при розщепленні 9:3:4; 9:6:1 і 9:7 – про комплементарну взаємодію генів, а розщеплення у співвідношеннях 12:3:1; 13:3 і 15:1- про епістатичну взаємодію.

ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ТИПОВИХ ЗАДАЧ З ГЕНЕТИКИ

Задача 1.

Дві чорні самки миші схрещувались з коричневим самцем. Одна самка за декілька раз народила 20 чорних і 17 коричневих потомків, друга - 33 чорних. Визначить генотип батьків і потомства.

Дано:

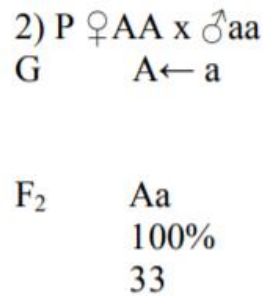
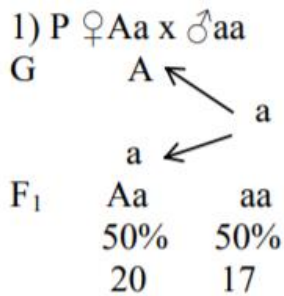
А - чорне забарвлення мишей;

а - коричне забарвлення мишей;
AA - чорне забарвлення мишей;
Aa - чорне забарвлення мишей;
aa - коричне забарвлення мишей.

P - ?

F1 - ?

Розв'язок.

Відповідь: Самець гомозиготний рецесивний (aa). Перша самка гетерозиготна (Aa), її 20 чорних потомків гетерозиготні (Aa), 17 33 коричневих – гомозиготні рецесивні (aa). Друга самка – гомозиготна домінантна (AA), її 30 потомків – гетерозиготні (Aa).

Задача 2.

У кукурудзи забарвлені гладенькі зерна домінують над білими зморшкуватими. Які зернівки будуть від схрещування рослини, що має жовті гладенькі зернівки, з рослиною з білими зморшкуватими зернівками? Яке розщеплення ознак буде від схрещування двох гібридних рослин?

Методика розв'язання: Як видно з умови задачі, ми маємо справу з двома ознаками - кольором і формою зернівок, які контролюються двома парами алельних генів. Позначимо ці пари відповідними літерами (A) і (B). Оскільки в умові задачі не сказано, гомо- чи гетерозиготною була рослина з жовтими гладенькими зернівками, то у процесі вирішення задачі можуть бути різні варіанти.

1) Жіноча рослина гомозиготна за обома ознаками.

$P \text{♀} AABV \times \text{♂} aavv$

Жіночі гамети при цьому типі схрещування будуть однотипні – АВ, чоловічі також однотипні – ав.

Якщо материнська рослина була гетерозиготна за обома ознаками, схема схрещування матиме такий вигляд:

$P \text{♀} AaVv \times \text{♂} aavv$

Жіночі гамети при цьому типі схрещування будуть 4 типів: АВ, Ав, аВ, ав. Решітка Пінетта буде вже на 16 клітин, оскільки кожна з батьківських форм утворює по 4 типи гамет ($4 \times 4 = 16$), а не по 2, як при моногібридному схрещуванні. У результаті цього схрещування ми дістали 4 різні фен.отипи у співвідношенні 1:1:1:1. Це рослини з забарвленими гладенькими зернівками, забарвленими зморшкуватими, білими гладенькими і білими зморшкуватими.

F₁

♀ \ ♂	ав	ав	ав	ав
АВ	AaVv	AaVv	AaVv	AaVv
Ав	Aaav	Aaav	Aaav	Aaav
аВ	aaVv	aaVv	aaVv	aaVv
ав	aaav	aaav	aaav	aaav

2) Є ще 2 варіанти розв'язання задачі. Материнська рослина з домінантними ознаками могла бути гетерозиготною за однією ознакою і гомозиготною – за іншою. Це AaVV і AAVv.

3) а) $P \text{♀} AaVV \times \text{♂} aavv$

F₁

♀ \ ♂	ав	ав	ав	ав
АВ	AaVv ж.г.	AaVv ж.г.	AaVv ж.г.	AaVv ж.г.
АВ	AaVv ж.г.	AaVv ж.г.	AaVv ж.г.	AaVv ж.г.
аВ	AaVv б.г.	AaVv б.г.	AaVv б.г.	aaVv б.г.
аВ	AaVv б.г.	AaVv б.г.	AaVv б.г.	aaVv б.г.

У цьому варіанті ми маємо 2 фенотипових класи: забарвлені гладенькі і білі гладенькі зернівки в однаковій кількості (1:1).

б) P ♀ AABV x ♂ aavv

F₁

♀ \ ♂	ав	ав	ав	ав
AB	AaBv ж.г.	AaBv ж.г.	AaBv ж.г.	AaBv ж.г.
Av	Aavv	Aavv	Aavv	Aavv
	ж.зм.	ж.зм.	ж.зм.	ж.зм.
AB	AaBv ж.г.	AaBv ж.г.	AaBv ж.г.	AaBv ж.г.
Av	Aavv ж.зм.	Aavv ж.зм.	Aavv ж.зм.	Aavv ж.зм.

Аналогічно маємо 2 фенотипових класи: забарвлені гладенькі і забарвлені зморшкуваті в однаковій кількості (1:1).

3) Схрещуємо дві гібридні гетерозиготні за обома ознаками рослини:

P ♀ AaBv x ♂ AaBv

F₂

♀ \ ♂	AB	Av	aB	av
AB	AABV ж.г.	AABv ж.г.	AaBV ж.г.	AaBv ж.г.
Av	AABv ж.г.	AAvv ж.зм.	AaBv ж.г.	Aavv ж.зм.
aB	AABV ж.г.	AABv ж.г.	aaBV б.г.	aaBv б.г.
av	AABv ж.г.	AAvv ж.зм.	AaBv б.г.	Aavv б.зм.

Маємо розщеплення 9:3:3:1; жов. гл.: жов. зм.: білі гл.: білі зм.

Задача 3.

При схрещуванні між собою широколистякових садових ротиків завжди утворюються рослини з широкими листками, а при схрещуванні вузьколистякових - рослини з вузькими листками. Від схрещування широколистякової рослини з вузьколистяковою виникають рослини з листками проміжної ширини. Яке буде покоління від двох особин з листками

проміжної ширини? Що одержимо від схрещування вузьколисткової рослини з рослиною, що має проміжне листя?

Методика розв'язання: З умови задачі зрозуміло, що рослини, обрані для схрещування, були гомозиготними. Від схрещування широколисткових рослин з вузьколистковими дістали рослини з листками проміжної ширини. За генотипом це були гетерозиготні рослини. Позначимо ген, що зумовлює широкі листки буквою Ш, а ген вузьколисткості – ш. Генотип рослин з широкими листками буде ШШ, а вузьколисткості – шш. Проміжна форма матиме генотип Шш. Запишемо схему схрещування гібридів:

P ♀Шш x ♂Шш

Розписуємо гамети в решітку Пеннета і малюємо схрещування.

F1

♀ ♂	Ш	Ш
ш	ШШ	ШШ
ш	Шш	Шш

З решітки видно, що в поколінні від схрещування двох рослин з проміжною шириною листків дістали розщеплення 1:2:1. тобто 25% рослин широколисткових, 25% – вузько-листкових, 50% – рослин з листками проміжної ширини.

Якщо схрестити за аналогічною схемою вузьколисткову рослину з рослиною, що має листки проміжної ширини, дістанемо 50% рослин з вузькими листками (генотип шш) і 50% рослин з листками проміжної ширини (генотип Шш).